

Kanonkvinnorna fostrade sönerna till soldater

*Danske Kvinders Forsvarsforening
var vid sekelskiftet den största kvinnoorganisationen
i Danmark. Genom att samla in pengar till försvarsutrustning
visade "kanonkvinnorna" att kvinnor inte generellt kan
betraktas som fredligt disponerade.*

"Jeg længes efter at tale med Dig om Vinterens Arbejde. Mon ikke vi strax skulle tage til Orde for Dannelsen af et Rekykorpor? Vil det ikke være den allerbedste 'Valagitation' at vise, at Folket er villigt til at bringe store Ofre for at faa Forsvaret i Orden; Og desuden: vi har jo ingen Tid at spille! Rekylgevær kan jo udrette noget!"
(Charlotte Norrie, ordförande för Danska Kvinnors Försvarsforening, i brev till sin make, överläkare Gordon Norrie 18 augusti 1912.)

Danska kvinnors försvarsrörelse – en nationalistisk protestvåg under slutet av 1800- och början av 1900-talet – hör till de hittills underbelysta kollektiva fenomenen inom dansk (köns)-historisk forskning. Andra organisations- och rörelsetyper har stått i centrum när det gäller kvinnors historia, framförallt kvinnoaksföreningar eller fackliga organisationer och yrkesförbund. Det fruktbara och nyttiga häri skall inte förnekas, däremot kan det finnas anledning att poängtera att detta kan leda till en skev bild av kvinnors historia (och könsens) under en bestämd historisk epok.

Med sin apell till omkring 50 000 kvinnor, var försvarsrörelsen numerärt överlägsen summan av medlemsstocken för tidens två största kvinnorösträttsföreningar då de var som störst, strax före det första världskriget. Försvarsrörelsen hade fler medlemmar än landets äldsta kvinnoaksförening, Dansk Kvindesamfund, och många fler än Danske Kvinders Nationalråd, vilket var en paraplyorganisation som startade 1899. Närmast Kanonkvinnorna kom rent kvantitativt vid denna tid nykterhetsrörelsens kvinnor.

Avsikten med denna artikel är mer mentali-

tets- och organisationshistorisk i gängse mening. Två analytiska perspektiv kombineras för att kartlägga Kanonkvinnornas mentalitet – huvuddragen i den världs- och självuppfattning som formulerades i rörelsens regi – samt vad som rent konkret och symboliskt iscensattes vid dess aktioner. I just detta sammanhang är mentalitet ett mer täckande uttryck för det kollektiva medvetandet än ideologi, då det syftar mer på ett logiskt sammanhängande komplex av teori och idé.

Som andra av periodens "saker" och "frågor" är också försvarssaken ett uttryck för att feminint och maskulint konfronteras, försvaras och förhandlas i divergerade processer och sociala sammanhang. Kvinnorna i försvarsrörelsen formulerade en egen version av manligt och kvinnligt utifrån tidens specifika nationalistiska strömningar. Den kan ses som avgränsande och epokavgörande i förhållande till de politiska krafter och tendenser, som på andra sätt förklarade danskhet och nationell eller internationell gemenskap och solidaritet.

Artikelns centrering kring viktiga komponenter i försvarskvinnornas kollektiva mentalitet kompletteras med en biografisk skiss av Charlotte Norrie. Hon var primus motor i rörelsens andra etapp (från 1906-1907) och ordförande i Danske Kvinders Forsvarsforening fram till 1915, då nya krafter tog vid – först Agnes Slott Möller, kommendörsdotter och nationalromantisk konstnärinna, därefter den akademiskt bildade herrgårdsdottern Kirsten Langkilde från det Fyn som blev ett av försvarsrörelsens regionala huvudkvarter.

Norrie är givetvis inte något exempel för

rörelsen som helhet, men hon kan belysa vilken sociokulturell ledartyp rörelsens anhängare valde; en energisk, organisatoriskt talangfull kvinna. Inom rörelsen sades Norrie vara en "reinkarnation" av den danska 900-tals drottningen Thyra Danebod, som mot södern hade manifesterat sin vilja att säkra fädernelandet bakom "lås och bom" mot tysk invasion.

*Kvinnor inte alltid
motståndare till krig*

Ytterligare ett motiv till denna artikel är avsikten att problematisera Sara Ruddicks feministiska tes. Hon hävdar att kvinnor, på grund av deras biologiska egenskaper och "naturliga" omsorg för den egna avkomman, är motståndare till krig. Mäns känslomässiga investering i väpnade konflikter ser hon som orsak till krigens existens, mannen är det våldsorienterade könet. Det är inte enbart i förhållande till kanonkvinnorna som tesen verkar starkt förenklad och ohållbar på en historisk och aktuell nivå. Sedan 1980-talet har ett växande antal monografier och antologier om 1800- och 1900-talens europeiska och globala historia demonterat föreställningen, att kriget som politiskt-militärt verktyg blott och bart är ett mansverk och kvinnorna entydigt är offren. Dokumenterat är också att kvinnornas relation till militärer som kombattanter och hjälppersonal, eller hustru och släkting, har förändrats genom tiderna. Vidare är det inte sällan kvinnor har stöttat krig politiskt, deltagit i direkta väpnade internationella konflikter, i nationell befrielsekamp och illegala motstånds- eller terroristgrupper. När mäns och kvinnors vålds- respektive icke-våldsidentiteter förklaras med hänvisning till könets inneboende "natur" eller grundläggande särart förbises att föreställningar och idéer om kön är historiskt specifika och varierande, socio-kulturellt och politiskt knutna och komplext skapade på en normativ, subjektiv och beteendemässig nivå. Mänskliga kvaliteter t ex fredlighet och aggression, kärlek och hat, passivitet och aktivitet har, vill jag hävda, inget kön. Människor har kön.

Denna artikel är skriven utifrån min uppfattning om kvinnors medansvar på ett historiskt, aktuellt och allmänt plan, sammanflätat med och avhängigt av könets strukturella positioner, medvetna identiteter och legitimering – eller brist på detsamma – samt köns- och klassordning och politiska och militära arrange-

mang. Som följd av detta ser jag inte kanonkvinnorna – ett begrepp myntat av deras motståndare – som patriarkatets "gisslan" eller som mansmanipulerade bihang utstyrda med ett "falskt" medvetande.

Försvarsfrågan inflammerad

I februari 1871 erhöll den f d teaterprimadonnan Johanne Luise Heiberg ett brev från sin beundrarinna och vännina Augusta Marie Hall, gift med den nationalliberale kulturministern C.C. Hall; en av "frihetskämparna" från 1848-49, sedermera utrikesminister fram till kriget mot Preussen och Österrike 1864, och på äldre dar allt mer högerorienterad. Fru Hall anförtrodde vänninan hur Frankrikes krigsförklaring mot Preussen först väckt en känsla av "hoppets lycksaliga rosenskimmer" för att sedan framkalla en mer depressiv stämning.

... "ikke gennem mange Aar har jeg følt en saadan Smerte i mit Væsen, kan hverken forstaa Gud eller Mennesker, min største Attraa var at forgive Bismarck, den Djævel i Menneskeskikkelse, som med koldt Blod ødelægger, tyranniserer Alt og Alle, hvad vilde ikke Heiberg Deres Egen have lidt om han havde levet, hiin Fransmand, som han selv var i aandelig Oppfattelse, ægte Dannelse! For mig var og er det ulykkelige Frankrig Frihedens og Civilisationens Vugge, Preussen Raahedens og Barbariets sande Typus, jeg hader og afskyr dem Alle!"

Det drabbade fru Hall hårt att maken hade nekat parets son Carl att som frivillig resa till Frankrike och skjuta flesta möjliga preussare. Hon hade stöttat sonen, medan C.C. Hall hade nekat att ge honom "carte blanche". Konflikten hade splittat familjen i månader.

Fru Hall var förankrad i den nationalliberala fraktionen av ämbetsborgerskapet, som från att vara förkämpar för borgerlig - demokratisk emancipation, nu i slutet av 1800-talet tenderar att flyta samman med Højre. Från 1870-talet och fram till 1901 var det landets regeringsbärande parti och politiskt språkrör för storgodsägarna, med ett icke obetydligt fotfäste i städernas småborgar- och arbetarklasskikt. Utvecklingen framkallades dels av ökade påtryckningar från den liberala bonderörelsen (det agrara småborgerskapets politiska vänster), dels från den under socialismens och socialdemokratins förtecken framvuxna arbetarrörelsen.

Under åren 1880-1920 var försvarsproble-

matiken det mest inflammerade och konfliktfyllda debattämnet inom dansk inrikespolitik. Det var sammankopplat med såväl dansk utrikespolitik som kampen kring den reviderade grundlagen från 1866 som inskränkt den manliga väljarkåren från 1849 års grundlag, och striden om folketingsparlamentarism. Huvudrivaler i den försvarspolitiska kampen var Højre och Venstre, ett splittrat Venstre, där försvarsfrågan blev partiets akilleshäl. Partiet upplevde flera avhopp. Bildandet av Venstrereformpartiet 1895 och Det Radikale Venstre 1905 berodde till stor del på avhopparnas motstånd mot Venstres mitt- och högerflygel, som var mer vänligt inställd till högern som via provisoriska finanslagar 1872-1894 ökade försvarsutgifterna från 34 procent till över 41 procent av statsbudgeten.

Utifrån flera premisser talade, skrev och agerade försvarskvinnorna sig in i den politiska offentligheten. Deras rörelse sades vara partipolitiskt neutral och obunden, underförstått att den försvarspolitiska lösningen var monarkens, regeringens och riksdagens direkta ansvar. Kvinnor i försvarssaken och rörelsen skulle på ett kollektivt och offentligt plan, särskilt som mödrar, i ord och handling demonstrera sin fosterlandskärlek, och försvarsvänliga hållning.

Försvarskvinnorna accepterade mansdominansen inom det politiska systemet (regering, riksdag och partier) och männens monopolisering av de väpnade styrkorna. Därmed sanktionerade de två viktiga maktbasers könsstruktur och könsopolariserande effekt, liksom det slogs fast att militära sakkunniga, dvs manliga officerare, borde ges större inflytande vid utformningen av försvarspolitiska beslut. Som extra-parlamentariskt block hävdade försvarskvinnorna sin rätt, och plikt, att intervensera på moraliska, religiösa, och särskilt moderliga och nationalistiska grunder. De appellerade som kvinnor till en annan politisk stil – inte en annan politisk könsmaktsordning – hos de direkt ansvariga männen.

Hopp om revansch

Försvarskvinnornas rörelse kan ses som en politisk proteströrelse, skapad som en reaktion mot de hårdnackade försvars- och författningspolitiska debatterna. Impulser uppifrån mötte impulser nerifrån. Rörelsen fick många anhängare som var besvikna över nederlaget mot Österrike och Preussen 1864, där Danmark

förlorade hertigdömena Slesvig, Holstein och Lauenburg, med en betydande befolkningsminskning som följd. Dubbelmonarkins upplösning hjälpte också till att reducera Danmark till en europeisk småstat.

Ministerfrun Augusta Marie Halls besvikelse över den tyska övermakten i det fransk-tyska kriget 1871 är ett gott exempel på de revanschistiska förhoppningar som ännu in på 1870-talet florerade i vissa sociala kretsar. Illusoriska drömmar om att Danmark i allians med Frankrike eller Sverige-Norge kunde återerövra det förlorade territoriet grusades i och med Preussens växande roll som kontinentens militära och politiska stormakt, även om löften om en eventuell ny gränsdragning fanns med i fredsfördraget från 1865. Först efter första världskriget, där Danmark inte deltog som krigsförande makt, ledde folkomröstningar i Slesvig till att delar av det förlorade territoriet lämnades tillbaka.

Försvarskvinnornas rörelse kan dessutom ses som ett led i, och uttryck för, en ökande ansträngning för ett nationellt återuppbyggande.

Kvinnornas försvarsrörelse uppstod i en första etapp (ca 1880-85) samtidigt som en manlig dito. Organisatoriskt var det tal om två rörelser som formellt fungerade autonomt och könsuppdelat. Såväl i den första som i den andra fasen 1906-07 och fram till rörelsens upplösning efter första världskriget, förekom en icke obetydlig grad av enighet på centrala punkter; att väpnad neutralitet, inte bara militärpolitisk status quo, eller ned- eller avrustning var avgörande.

Både kvinnornas och männens försvarsrörelser kämpade för upprustning, ökade försvarsanslag, anskaffande av moderna vapen och utbyggnad – inte nedskärning – av existerande försvarsanläggningar, bl a Köpenhamns fästning. Trots den proklamerade partineutraliteten verkade detta som ett handslag med det regerande Højre och dess mest försvarsvänliga falanger, men var oförenligt med olika, delvis överlappande, anti-militaristiska strategier.

"Vad-tjänar-det-till"-linjen formulerades först 1880 av riksdagsmannen och journalisten Viggo Hörup i en brasklapp om det illusoriska med dansk upprustning som säkerhetspolitisk garanti. Den hörupska antimilitarismen var ett led i hans lidelsefulla uppgörelse med den nationalliberala ämbetsmannaborgerligheten – som han menade genom sin allians med Højre utgjorde militaristiska och antidemokra-

tiska krafter.

Den nedrustnings-orienterade "vad-ska-det-tjåna-till"-linjen markerade sin försvarspolitiska linje i Det Radikale Venstres program efter 1905, vilket principiellt präglades av en minimalistisk hållning. Ännu mindre kunde manliga och kvinnliga försvarsvänner acceptera socialdemokraterna som var på frammarsch, men före sekelskiftet bara marginellt representerade i riksdagen. Denna anti-militaristiska falang hävdade ideologiskt och programmatiskt att kapitalismen och kapitalistisk intressepolitik var orsak till krig och militärväsende. Partiet ville avskaffa yrkesmilitären samt, efter 1890, skiljedomsförlikning av internationella konflikter. Den socialdemokratiska arbetarrörelsens tonvikt på internationalismens primat i förhållande till det nationella och på arbetarklassbaserade solidaritetsband över gränserna, bl a till kejsardömets "röda", hade ingen gemensam nämnare med försvarsrörelsens inställning.

Efterlyste en försvarspolitisk vilja

I försvarskvinnornas retorik var anhängarnas och potentiella anhängares klassmässiga position inte en framträdande angelägenhet. Det var däremot relationen kön och danskhet, eftersom rörelsens förespråkare starkt postulerade existensen av och önskemålet om en vertikal nationellt enad front, sammanhållen av kärleken till det fäderneland som ofta i offentliga inlägg och protestdikter tillskrevs kvinnligt kön – Mor Danmark.

I retoriken proklamerades en gemenskap mellan kvinnor, rik som fattig, hög som låg. Klassanalytiskt sett ger föreningens kvarlätenheter och omnämmanden endast fragmentariska upplysningar om vilka som gick med i rörelsen, framförallt på ledarplanet. I provinserna rörde det sig om ämbetsmannahustrur och kvinnor med rötter i klassen av godsägare och självägande bönder, borgmästarfruar och liknande. I huvudstaden var det ämbetsborgerliga elementet också närvarande, i kombination med privat och offentligt anställda lärarinnor, kvinnor från handelsborgarskapet och medelklassen. Slående var här också att i huvudstaden – ett av landets mest högmilitariserade områden – fanns ett starkt inslag av kvinnor som genom giftermål eller familj var knutna till de väpnade styrkorna.

Försvarskvinnorna kritiserade manliga politiker och männen över lag för att ha förlorat den rätta försvarspolitiska viljan. Frågan om ett lands säkerhetsmässiga situation är till syvende och sist alltid baserad på subjektivt godtycke. Försvarskvinnorna betonade detta överhängande hot, både i den första och andra fasen. Deras retorik rymde ett utpräglat apokalyptiskt inslag, med uppfattningen att dansk historia och samhällsutveckling efter 1864 stod i dekadensens politiska och moraliska tecken. För att vända denna utveckling såg de sig själva som de personer, mödrar och hustrur, som hade en uppbygglig och stimulerande moralisk mission att genomföra.

"Kom tilbage, Dronning Thyre!
Fylk din Hær igjen!
Lad de Smaa, med dem, der styre,
Staa som Ven mod Ven!
Kongelys fra Tider fjerne!
Vær vor Nutids Ledestjerne
För os under Hjærtets Fane
Paa vor Fremtids Bane!"
(Pauline Worm, 1880-talet)

Typisk för kanonkvinnornas mentalitet är de regressiva och konservativa förhoppningar som kom till uttryck i rörelsens egen traditionsbildning, med den danska krigshistorien som huvudkomponent.

Som förebilder framhövdes drottningar med ledaregenskaper i kris- och krigssituationer som försvarskvinnorna ville återuppliva. Slående är att de monarkiska heroinerna företrädesvis hämtades från det förkapitalistiska och förindustriella Danmark – Thyra Danebod, Erik av Pommerns drottning Philippa och Fredrik III's Sophie Amalie. Grundtvigianska försvarskvinnor hämtade sina heroiner ur den nordiska mytologin, eftersom den säregna blandningen av hedniskt sagostoff, kristendom och historia utgör ett huvudelement i grundtvigianismen.

Rörelsens starka accentuering av moderskap och modersrollen kompletterades av en kraftig betoning av moder-son relationen. Det var inte bara Danske Kvinders Forsvarforenings officiella emblem, som starkt underströk detta; en ny moder i medeltida klädsel betraktar sin lille son, ena handen vilar i hennes knä, den andra håller i skaftet på ett svärd. Moder-son relationens intensitet markerades också vid uppförandet av tablåer. Rörelsens retoriska uttryck och självpresentation innehöll refeodalisering.

Danmark. Målning av Elisabeth Jerichau-Baumann, utställd på Charlottenborg 1851. Sättet att måla visar konstnärens anknnytning till Düsseldorf-skolan. Om Dannebrogen tas bort skulle den här sköldmön kunna vara nationalsymbol för såväl Tyskland som Frankrike – och ändå har bilden blivit uppfattad som typiskt dansk (Foto: Glyptoteket).

de och starka promilitariska tendenser. De kom bl a till uttryck i den arkaiserande samtalston dåtidens ledande talare använde. Lärarinnan Julie Hoffmeyer ville t ex att försvarsfrågan skulle vara "Folkets Livssag" och gav kvinnornas bidrag till försvarsinsamlingar följande rykte:

"Som i gamle Dage danske kvinder gav deres Smykker hen at købe Svend Tveskæg af Fagenskab, saaledes skikkedes, da Krigens Dønninger nærmede sig danske Strande og Europa truedes med at stå i Flamme, Bud Landet over, og Bidrag gaves fra Borg og Hytte, Kvinde og Mand, ung og gammel, til at forstærke landets Værn, at Folkets kaarne Mænd kunde vide, at saa var Folkets Vilje".

Hyllade extrem självuppföring

Försvarskvinnorna dyrkade två former av extrem självuppföring. De ansåg att mödrarna skulle uppfostra sönerna på ett sådant sätt att deras fosterlandskärlek gjorde dem villiga att gå ut i krig – med bästa möjliga beväpning. Krig "naturaliserades" både mänskligt och som fenomen, och männens militära och militanta heroism uppfattades som centrala element i den form av aggressionsberedd virilitet, de ansåg gått förlorad. "Vilde Selvopholdelsesdriften, Forsvarsmodet atter vaagne og bygge Danmark et nyt Værn; Vilde danske Mænd ogsaa Løfte i Flok og drage Lære af svundne Tiders Fejl;" frågade Julie Hoffmeyer och beklagade att det bland män inte hette "Alt for Fædrelandet" utan istället "Fædrelandet for partiet".

I den andra etappen efter 1906-07, när rörelsen åter lanserades, visade sig de promilitära tendenserna bl a i stödet till de nyupprättade frivilliga kårerna, såsom den "Westerholske", upprättad av en direktör med egna medel, samt i uppbackningen av organisationer som Dansk ungdomsförbund och de nya pojkscouterna, vars grundare Lord Baden Powells var berömd för sina insatser under boerkriget.

Ännu ett promilitärt drag hade debatten vad det gällde kvinnlig värnplikt. Man tänkte sig dock inte en generell utvidgning av den 1849 instiftade obligatoriska manliga värnplikten till att även omfatta kvinnor. I ledande försvarskvinnors förklaring, såsom Charlotta Norries och Thora Knudsens, gick tankarna officiellt i andra banor. Norrie såg den frivilliga kvinnliga värnplikten som det instrument som kunde kanalisera kvinnor till grundläggande sjukvårds-

och sjuksköterskeutbildning och skapa kvinnliga kårer, som i krigstider kunde följa fronten som supplement till läkare och professionella sjuksköterskor. I fredstid kunde kårerna fungera vid naturkatastrofer och epidemier.

Huruvida den kvinnliga värnplikten skulle vara frivillig eller obligatorisk var en omdebatterad fråga. Thora Knudsen såg gärna det senare i förbindelse med sin agitation för utbildning av alla unga kvinnor till hembiträden, barnsköterskor och annat familjerelaterat arbete med värnpliktskaraktär på "hemmafronten". Slutligen fanns det förespråkare för att kvinnor som hjälppersonal, t ex i kök, som chaufförer och administrativt anställda skulle knytas närmare de väpnade styrkorna. Ingen värnpliktsförespråkare tog dock officiellt steget fullt ut genom att äska kvinnors träning till medkombattanter. Generellt fastslog de att krig som en legaliserad form av våldsutövande primärt var en maskulin förpliktelse och repeterade dessutom traditionella uppfattningar om att män var kvinnors beskyddare och kvinnor de beskyddade i krigstider.

Slående och problematiskt i rörelsens framställning är att krigets politiska och socioekonomiska orsaker och dess effekter i form av brutalisering, avpersonalisering samt mänsklig och materiell destruktion bagatelliserades. Intressant och tankeväckande är att kvinnors fredliga natur och harmonisökande väsen i 1800-talets utbredda könsdualitet här sammankopplades med kvinnornas egna tillägg som sanktionerade att mödrar ivrigt skulle stimulera och uppfostra män till soldater. Det är också intressant att ledande teologer från de större väckelserörelserna sanktionerade kvinnornas intervention i den offentliga försvarsdebatten.

För den grundtvigianske prästen Vilhelm Birkedal manifesterade 1880-talets kanonkvinnor att de var äkta "Dannekvinder". Medborgarskapet självt skapade inte en sådan autenticitet. Däremot kunde en verklig dannekinde "kämpa som en lejoninna" när barnen angreps, fädernelandet kom i fara och männen vacklade, för att med "lyftat Finger som Folkets samvete" peka på "de ädla Stigar, på ärans och Mandomens Vägar".

Teologen Harald Stein var ännu en nyckelfigur som välsignade den kvinnliga försvarsrörelsens genombrott. När kvinnor i krigstid måste offra familjens män, hade de i fredstid rätt att skaffa sina kära "Vaabe och Værn". Stein var

motståndare till den boregerligt-liberala kvinnoemancipationen men reagerade positivt och erkännande på kvinnornas försvarsrörelse, som religöst och socialt hade ett av sina fotfästen i Inre Missionen samtidigt som den drog till sig kvinnor med rötter i grundtvigianska och bredkyrkliga strömningar.

Kritiserade av kvinnliga pacifister

Försvarskvinnornas tematisering av moder-son relationen avvek från de kvinnliga pacifisterna inom den liberala fredsrörelsen och socialdemokratiska. "Vi vill fostra en anti-militaristisk släkt", sa Elisabeth Jørgensen från socialdemokratisk Kvindeforening 1907, när Socialistisk Ungdomsforbund hade möte i anslutning till lanseringen av Danske Kvinders Forsvarsforening. Fackföreningskvinnan Andrea Brochmann, likaledes i täten för den socialdemokratiska kvinnorörelsen, såg kanonkvinnorna som tanklösa personer, som gick "militarismens og dermed Raahedens Ærende... Det gælder om at opdrage en daadkraftig Ungdom, der kan føre vort Land frem i Civilisation".

Inte heller den liberala pacifisten Matilde Bajer hälsade kanonkvinnorörelsen välkommen. Hon uppfattade militären som något som ödelade den kristna moralens kodex och som försvar och krig korrumpade. Krig var för Mathilde Bajer identiskt med barbari och uttryck för anticivilisation. Som andra kvinnliga pacifister måste hon emellertid erkänna i den andra etappen att kanonkvinnorna, som nu gick framåt med stormsteg, inte kunde hejdas av fredsrörelsen.

I första etappen försökte den framväxande rörelsen manifesteras sig i smyg. Efter insamlingar av privata medel kunde 1885 en kvinno-delegation med prästdottern, filantropen och grundtvigianaren Louise Fenger i spetsen presentera åtta kanoner av modernaste sort för kungaparet. Diskretionen yttrade sig också i att en del insändare skrevs anonymt eller under pseudonym i den offentliga debatten, där kanonkvinnornas motståndare och supportrar bidrog till att synliggöra vilka aktörerna var eller sades vara.

I den andra etappen spelade diskretionen inte någon väsentlig roll då Danske Kvinders Forsvarsforening kunde träda fram och snabbt och effektivt starta lokala avdelningar i de flesta av landets ca 150 valkretsar. Det officiella moti-

vet till rörelsens lansering i en mer genomorganiserad form på riksplanet var missnöjet med att den av regerande Venstre tillsatta försvarskommissionen från 1902 ännu inte kommit med ett utlåtande, som kunde skapa underlag för regeringens och riksdagens nya försvarspolitiska beslut. Sent omsider kom försvarsförlikningen 1909. Även om den gick rörelsen och dess manliga motsvarighet till mötes när det gällde ökade anslag nedlade de inte sina "vapen". Också i den andra etappen hävdade rörelsen sin partineutralitet. Bakom kulisserna togs det emellertid initiativ, som bl a gick ut på att placera försvarsvänner i riksdagen för att upprätthålla eller öka de icke-radikala och icke-socialdemokratiska tendenserna. Dessutom fick de starkt stöd i högerpressen.

I den andra etappen kunde den politiska kvinnorörelsen inte undgå att påverka ledande försvarskvinnors hållning. Så mycket mera som en del i föreningens huvudstyrelse samtidigt var aktiva i kvinnofrågan och kvinnoröstkampen, bl a Charlotte Norrie och den köpenhamnska filantropen Vibeke Salicath. Det kvinnliga rösträttsbeslutet 1915 skapade andra och nya premisser för rörelsen, varifrån ledande röster appellerade till kvinnor att ansluta sig till Højre eller dess ersättare, det nya, konservativa Folkeparti och dess kvinnorörelse.

Meningarna härom var emellertid delade. Charlotte Norrie önskade inte kvinnors parti-anslutning, utan en sammanslutning av kvinnor i ett samlat block av väljare, organiserade i ett halvkorporativt kvinnligt väljarförbund. Det var en tanke som inte var tidsenlig. Mot sig hade försvarskvinnorna dessutom den under det första världskriget radikala socialdemokratiska regeringen och dess försök att via staten genomföra värnplikt för kvinnor. Efter första världskriget upplöstes rörelsen men delar av den gick in i ett formellt samarbete med en manlig nationalistisk förening, med det reducerade målet att bistå med en filantropiskt präglad form av stöd till människorna bakom den nya gränsen i söder.

Agerade som familjekvinnor

Genom att satsa på kvinnor som offentliga aktörer, med utgångspunkt i deras familjeroller, kunde rörelsen tala till en omfattande potentiell anhängarskara utan att kopplas till kvinnosakens mer allmänna strömningar.

Kanonkvinnorna höll sig på ett eget spår i förhållande till dessa, i den andra fasen bl a därför att den krets som Charlotte Norrie samlade runt sig inte ville att den nya försvarsföreningen skulle ses som ett led i just de kvinnorörelserna. Dessa organisationer, särskilt det moderata Dansk Kvindesamfund, hyste emellertid en räkka framträdande kvinnor – Poulaine Worm, Elfride Fibiger och Charlotte Norrie själv – som bevisligen hörde till kanonkvinnorna. Personmässiga överlappningar existerade dessutom till filantropins kristet-sociala aktörer i Köpenhamn.

Rörelsens aktionsformer – insamlingar till vapeninköp och organisering av fester – kan ses som nationella paralleller till oavlönade och offentligt-privata kvinnoaktiviteter i de övre och högsta samhällsklasserna. Ett familjemoment var här närvarande, ty barn och unga kunde delta i vissa föreningsarrangemang, som generellt gick ut på att låta militära sakkunniga eller manliga försvarsvänner stå för upplysningsarbetets försvarspolitiska del, medan kvinnliga talare enligt referaten nöjde sig med att appellera till stämningar och känslor. Detta tycks ha varit en medveten linje och inte specifik för detta köpenhamnska arrangemang.

"Hver Plads i Salen var optaget, og endda Hundreder var gaaet bort uden at kunne komme ind. På Tribunen var der fuldt, langst Væggene stod unge Mænd, Medlemmer af Københavns Skyttekorps med Dannebrogflag. Musikken blev spillet og Sangene sunget med den varmeste Begejstring af den store Fædrelandskærlige Skare. Vi saa 'graahærdede Krigere' med Taarerne strømmende ned ad Kinderne, og den smukkeste Stemning overalt.

Og 'Stemning' har der været ved vovre Møder!"

När Forsvarsforeningen etablerade en historisk tradition, en egen historisk kalender, spelade minnesdagar för historiska slag och viktiga händelser en viktig roll, vilket manifesterades genom t ex högläsning av krigslitteratur eller -memoarer, och vittnesbörd från ännu levande veteraner från 1864. Kör- eller allsång med psalmer och nationella hymner var också centrala inslag i föreningslivet, som även hade plats för agitation med hjälp av pjäser med titlar som *Mene Tekel*.

Fram till den försvarspolitiska riksdagsdebatten 1909 lade kanonkvinnorna ner extra energi på att fira krigens dödskultur. På 250-årsdagen av svenskarnas försök att storma Kö-

penhamn 1659 hade de via majestäterna sört för att landets skolbarn fick ledigt. Minst 60 möten hölls på minnesdagen av stormningen, och en fack-historisk pjäs om det misslyckade svenska angreppet skickades till mer än 300 folkskolor. Genom att vända sig till samtliga av landets biskopar med en anmodan om att sjunga Te Deum i kyrkorna, som 1659, demonstrerade andra etappens försvarskvinnor sin effektivitet i avsikt att sprida sitt nationalistiska budskap.

"Altid i fred til krig parat" skrev Charlotte Norrie 1901 till en av den danska pacifismens huvudmän, den senare nobelpristagaren Fredrik Bajer, och tillade "som det anstår en modig soldat". Uttrycket var ett av hennes personliga motto. Hon sade sig älska fred, men såg nedrustning som en svaghet. Världen var inte mogen därtill, menade hon, och "det tusenåriga fredsriket" lät ännu vänta på sig. Norrie såg sig själv och den kvinnliga försvarsrörelsen som politiska realister, jämfört med pacifisterna som hon menade var utopister liksom de vänsterliberala "försvarsnihilisterna".

För Norrie var krig ett fortlöpande faktum. Redan på 1870-talet var hon starkt emot att Højre och Venstres politiska bataljer hade försvarspolitiska konsekvenser. I sina unga år var hon ingen anhängare av Venstre, och ännu mindre av socialdemokraterna som hon ansåg var en fara som "rensade de bättre känslorna ur Hjärtat och undergrävde Gudsfruktan, Familie- och Fosterlandskärlek".

Charlotte Norries försvarspolitiska intresse och engagemang var snävt knutet till hennes familjebakgrund och erfarenheter, vilket hon inte dolde i uppbyggandet av sin profilering som kanonkvinna. Fadern, generalmajor Harbou, som var "helstatsmand" av adlig-borgerlig härkomst, monarkist och konservativ, hade deltagit i tre-årskriget och ånyo i 1864 års krig. Hans karriär avbröts dock en längre tid p g a hans kritiska inställning till den nationalliberala regeringen som 1864 hade fört landet ut på en äventyrspolitik och med styrkor som var för dåligt organiserade och utrustade för att kunna stå emot den preussisk-österrikiska övermakten. I sina offentliga presentationer betonade Charlotte Norrie bl a hur hon redan från barnsben önskat gå med i kriget som marketenterska eller sjuksköterska. Som sin fars äldsta dotter kan hon ses som en arvtagerska av dennes försvarspolitiska och upprustningsvänliga linje. Då hennes egen son blev utnämnd till förste löjtnant fyllde det henne med glädje och stolt-

het att han gick i morfaderns, och dessutom morbroderns, karriärmilitära fotspår. Den nära relationen till militären underströks dessutom av att hennes make som stöttade henne och fungerade som rådgivare i bl a hennes försvarsrörelseengagemang blev kårläkare och sedan chef över Garnisonshospitalet.

För dansksinnade kvinnor gällde det, enligt Norrie, att alltid vara beredd, aldrig ligga stilla, aldrig falla i sömn eller lägga ner de kvinnliga vapnen och alltid förbereda döttrar och söner på att en gång överta "vort frie gamle Land".

"Lad os lære dem, at som vore Fædre har tjent Landet fra Arilds tid, saaledes skal vi tjene det nu, og saaledes skal de tjene det en Gang i Fremtiden. Saa bliver Ventetiden ikke lang, saa er vi alle vaagne, naar Tiden engang er inde".

Norries retoriska stil och utpräglade tendens till att spela på krig som en ständigt överhängande fara, medförde att hon både av kvinnliga och manliga motståndare och under den växande motsättningen mellan England och Tyskland, ansågs överdramatisera det faktiska krigshotet mot Danmark.

Kände sig kallad till ledarskap

Till kritikerna hörde pacifisten Helge Hostrup som 1907 karaktäriserade henne med följande ord:

"Hun bevægede sig snart oppe i den højeste Pathos, snart kvalte Graaden hendes klynkende Stemme, eller hun geraadede i det vildeste Hysteri. Hun svømmede i svulmende Adjektiver, kædede dem sammen i en Uendelighed, saa det undertiden slog Klik for hende. Logik og Fornuft i hendes Foredrag var saa sjældnen som en Svale ved Juletid."

Hysteri eller ej – Norries konstanta hållning i försvarsfrågan sammanfattade hon i mottot: "Vi må hålla vårt stål blankt, även om vi låter det stanna i skidan". Exercis och personlig disciplin, plikt känsla och tjänstvillighet måste till, även för kvinnor som frivilliga värnpliktiga. Det var i hög grad dessa egenskaper hon såg inkorporerade i sin släkt- och familjetradition och önskade överföra generellt som centrala komponenter i vad hon uppfattade som ett historiskt kontinuum från forntid över nutid och in i framtiden. 1915 erkände hon offentligt att hon var konservativ, men inte partiansluten.

I unga år tvivlade inte Charlotte Norrie på att äktenskap och familj var nummer ett. Som äktenskapförberedelse gick hon in för en halv utbildning till sjuksköterska. Traditionalism och modernitet ingick i hennes inställning till kvinnors lönearbete och utbildning. Principiellt gick hon in för att var och en skulle ha möjlighet att välja efter eget huvud och välbefinnande. För egen del såg hon frivilligt arbete som ett supplement till gifta välbärgade kvinnors borgerliga familjeliv. En sådan kombination hade hennes moder, den ledande filantropiska innovatören Louise Harbou, inskolat henne i, genom flera av hennes välgörenhetsförrättningar där ett steg var placeringen av döttrarna och andra nära släktingar i ledande positioner. Det blev dock för Charlotte Norries vidkommande inom kvinno- och försvarsfrågan att satsningen på toppositioner först och främst fördes vidare. Redan som ung kände hon sig kallad till ledarskap, och under en tidpunkt var den medeltida drottningen Margrethe hennes idol. Hon drog ingen skarp gräns mellan kvinnofrigörelse och kvinnlig försvarsrörelse och 1919 skrev hon till en väninna att full jämlikhet mellan könen snart var genomförd i Danmark. Det enda som fattades var att kvinnor kunde bli präster i statskyrkan, meniga och officerare i hären och flottan.

Charlotte Norrie var ordförande i Danske Kvinders Nationalråd då hon tillsammans med en krets köpanhamnska kvinnor 1906-07 tog initiativ till relanseringen av försvarsrörelsen och dess andra etapp, men valde nu att låta kvinnosaksposten övergå till andra krafter. I ett brev 1909 till Lady Aberdeen, president för International Council of Women, betonade hon att hon troligen främjat kvinnosaken bäst genom försvarsrörelsen, även om hon efter sin avgång från Nationalrådet knappast hade uttalat sig kvinnosakligt!

Översättning: Sus Lindgren

Litteratur

- Adriansen, Inger, *Mor Danmark, Valkyrie, Skjoldmø og Fædrelandssymbol, i Folk og Kultur*. Arbog for foreningen Danmarks Folkeminder 1987, s.105- 163.
Elshtain, Jean Bethke, *Woman and War*, New York 1987.

- Evans, Richard J, *Comrades and Sisters, Feminism, Socialism and Pacifism in Europe 1870-1945*, Brighthon 1987.
- Feldbæk, Ole, *Dansk identitetshistorie*, bd. 3, Folkets Danmark 1848-1940, Kbh 1991.
- Fibinger, Elfride (red), *Tidskrift for Kvinder i de tre nordiske Riger*, Kbh 1882-83.
- Fenger, Louise, *Nytaarsgave til danske kvinder*, Kbh. 1883.
- Fink, Troels, *Spillet om dansk neutralitet 1905-1909*, Århus 1959.
- Hall, C, red. *Vort Forsvar*, Kbh. 1881-1906
- Hessel, Karin m. fl., *Dansk Kvindeblad. Organ for den konservative kvindebevægelse*, Kbh 1913-15.
- Higonnet, Margaret R. Jenson, Jean og Collins, Margaret (red), *Behind the Lines, Gender and the Two World Wars*, New York 1987.
- Hvidt, Kristian, *Venstre og Forsvarssagen 1870-1901*, Århus 1971.
- Isaksson, Eva (red), *Women and the Military System*, New York 1988.
- Kelly, Linda, *Women in the French Revolution*, London 1989.
- Koonz, Claudia, *Mothers in the Fatherland. Women, the Family and Nazi Politics*, London 1987.
- Kyle, Gunhild, *Borgerligt kvinnligt og borgerligt manligt i forsvarsrørelsen*, Særtryk 1981.
- Lussu, Joyce, *Kvinder og krig*, (hekla) 1983.
- Lütken, Mathilde, *Kvindernes Blad 1907-1909*.
- Macciocchi, Maria Antoinetta, *Mussolinis Kvinder*, Modtryk 1977.
- Macdonald, Sharon, Holden, Pat og Ardener, Shirley, *Images of women in Peace and War, Cross-Cultural and Historical Perspectives*, Oxford 1987.
- Meddelelse fra Danske Kvinders Forsvarsforening 1910-1912*. Fædrelandets Udgave for D.K.F. Kbh. 1910-1912.
- Meyer, Johanne (red.), *Hvad ni vil*, Kbh. 1881-1906.
- Pierson, Ruth R (red), *Woman and Peace, Theoretical, Historical and practical Perspectives*, London 1987.
- Risskov, Kurt, Sørensen, *Fredssagen i Danmark 1882-1914*, Odense 1981.
- Ruddick, Sara, Maternal Thinking, *Feminist studies* 6, no. 2, 1980 s. 342-67.
- Ruddick, Sara, Drafting woman in the interest of peace, *Signs* 1983, s. 471-89.
- Trustam, Myna, *Women and the Regiment, Marriage and the Victorian Army*, Cambridge 1984.
- West, Guida och Blumberg, Rhoda Lois, *Women and social protest*, Oxford 1990.
- Samt material från:
Rigsarkivet, Johan Ludvig og Johanne Luise Heibergs arkiv.
Rigsarkivet, Gordon og Charlotte Norries arkiv.
Rigsarkivet og Det Kgl. Bibliotek, Mathilde og Fredrik Bajers arkiv.
Det Kgl. Bibliotek, Småtryk om Danske Kvinders Forsvarsforening

Forsvarsforening was an example of a nationalistic movement which legitimized war and advocated the idea that women and men have different and complementary roles in regard to upbringing, military service and warfare.

The "cannon" women, as they were called, never questioned the fact that society's bases of power - the state and the armed forces - were male-dominated. They spoke out for women's right to act as an extra-parliamentary block in support of rearmament and the build up of the armed forces' capacity. It is clear that the movement, despite its admitted self-definition as a national and nonpartisan united front, via their agitation and intervention, leaned toward Höyre (the Right) and the most defence-enthusiastic parts of Venstre (the Left). Women such as these influenced both domestic and foreign policy, despite the fact that Denmark did not extend the right to vote to women until 1915.

Tinne Vammen
Sølvgade 30
DK-1307 København K
Danmark

Summary

The article argues that women cannot generally be regarded as peacefully inclined or "natural" pacifists. Between 1880 and 1920, Danske Kvindens